

Мирослав Јовановић – историчар садашњости

Апстракт: У чланку је анализиран есеј Мирослава Јовановића објављен у књизи „Србија 1804–2004. Три виђења или позив на дијалог“. Тај есеј приказан је као одличан пример Јовановићеве методологије и најважнијих особина његовог научног рада, јер је с правом мером спојио његов теоријски приступ прошлости с квантитативном методологијом. Уз то изнета су и сећања на заједнички рад на пројектима „Живети у Београду. Документа Скупштине града Београда“ и „Модерна српска држава 1804-2004. Хронологија“

Кључне речи: континуитет, дисконтинуитет, модерна српска историја, процеси дугог трајања

У српској историографији постоје две необичне књиге. Оне су необичне по својој концепцији, идеји, по темама којима се баве, циљу с којим су написане. Необичне су и по томе што су дело више аутора. Наравно, сама чињеница да су заједничко дело не чини их јединственим, али се оне разликују од других заједничких монографија по томе што су, као што пише у поднаслову једне од њих – позив на дијалог.¹ И управо је тај дијалог међу ауторима оно што те књиге чини јединственим. Од других сличних књига одваја их чињеница да њихови аутори нису истомишљеници који својим радовима потврђују једни друге. Напротив. Њихови аутори често веома различито суде о одређеним историјским појавама, па чињеница да су позвани да у корицама заједничке публикације изнесу своја виђења од тих књига чини посебан допринос нашој култури, којој култура дијалога није јача страна.

Обе књиге о којима је реч уредничко су дело Мирослава Јовановића. На-стале су на његову иницијативу, његова је била идеја да се јавност упозна са различитим историографским школама у нашој науци. Уз то, књига не би било без Мирослављевог ентузијазма, вере да је њихово објављивање могуће и да има смисла, без његове упорности и стрпљења да сачека текстове који су, наравно, каснили. Прва књига тог типа, која је објављена 2005. године, била је *Србија*

---

¹ Јовановић, Мирослав; Димић, Љубодраг; Стојановић, Дубравка, *Србија 1804-2004. Три виђења или позив на дијалог*, Београд 2005.

1804–2004. Три виђења или позив на дијалог, и велика ми је част што сам у њој учествовала, док су другу књигу *Криза историје* написали Мирослав Јовановић и Радивој Радић. Не могу себи да опростим што сам, кад су њих двојица започела рад на тој књизи, мислила да немам времена и да имам неки пречи посао, због чега нисам била у могућности да прихватим позив Мирослава да и за другу књигу напишем свој текст.

Мирослав Јовановић
са колегама у Историјском архиву Београда, 2004.

Књига *Србија 1804–2004. Три виђења или позив на дијалог* резултат је заједничког рада на књизи *Модерна српска држава 1804–2004. Хронологија*. Било је то најлепше време нашег заједничког рада, када смо током неколико година у Архиву града Београда објавили већи број заједничких дела. У то време на челу те значајне институције налазила се др Бранка Прпа, која је својом умешношћу и стручношћу успела да покрене неколико великих пројеката, на чијој изради су учествовали тимови историчара. Први пројекат који је тада покренут био је *Живети у Београду. Документа Управе града Београда*, на коме смо заједно радили Мирослав Јовановић, Милан Ристовић, Мирослав Перишић, Горан Милорадовић, Предраг Марковић и ја. Током шест година објављено је шест књига грађе која је покривала време од првих докумената на српском језику (1837), до Београд још није имао статус престонице, до почетка Другог светског рата. Тај пројекат био је изузетно значајан и за сам Архив града Београда, јер је упоредо

са објављивањем најзначајнијих докумената из историје града, грађа била дигитализована и на тај начин најбоље заштићена. Објављени томови докумената остали су као сведочанство о богатству градског архива, али и о могућности сарадње историчара посвећених новијим историографским питањима, у првом реду друштвеној историји и историји свакодневице. Рад на књигама поделили смо тематски, тако да је свако од сарадника пратио једну област. Мирослав Јовановић је за себе узео управо најсложенију и методолошки најиновативнију област свакодневног живота, која је пред уредника постављала највеће проблеме управо због своје флуидности, која се могла зауздати само великим теоријским знањем. Јовановића је посебно инспирисала могућност да из хиљада докумената креира слику живота грађана Београда и да успостави критеријуме на основу којих се ствара што целовитија слика прошле стварности.

Други велики заједнички пројекат рађен у Архиву града Београда била је поменута *Хронологија модерне српске државе*, а рад на њој био је покренут поводом прославе 200 година од Првог српског устанка. Књига је требало да буде готова за кратко време, а велики тим окупљених најбољих стручњака из различитих области науке и културе обећавао је да ће рокови бити поштовани. Ипак, књига је изашла са закашњењем од годину дана, 2005. године. Најважнији „кривац“ за њено кашњење био је Мирослав Јовановић. Наиме, када су пристигли сви очекивани подаци које су прибавили сарадници на пројекту, показало се да је, парадоксално, најслабија страна књиге управо историја Србије. Друге области, од историје позоришта до спорта, историје војске до образовања или ликовних уметности, биле су изузетно богате, али се управо политичка историја Србије показала као највећа слабост прикупљеног материјала. Тада се поставило питање да ли објавити књигу којом ни сами нисмо били задовољни, али је објавити у предвиђеном року, тачно за годишњицу, или, супротно првобитном плану, одложити објављивање књиге, пропустити јубилеј, наново сести и из почетка прикупљати податке о двеста година изузетно бурне и богате модерне историје Србије. Мирослав Јовановић није имао дилему. Рекао је да књигом најпре треба ми сами да будемо у потпуности задовољни, другим речима, да историјски део морамо радити из почетка. Кашњење за њега није био довољно убедљив аргумент. Понављао је да не можемо дозволити да у књизи буде било каквих пропуста, нејасноћа, неусклађености, неравнотеже међу различитим добрима или годинама. То је посебно било важно због тога што је у *Политици*, из пера једног академика, изашла веома оштра критика књиге у време кад она није била ни написана, што је јасно показивало да у многим круговима публикација неће бити добронамерно дочекана. Тако је посао који је требало да буде готов за свега неколико месеци прерастао у рад од годину и по дана, често мукотрпних потрага за подацима. Као најтежи део посла показало се прецизно датирање, јер чак ни за веома важне догађаје из националне историје нису постојали тачно од-

ређени датуми и претпоставке су се међусобно разликовале чак и за по неколико година, какав је био случај с датумом оснивања најутицајније научне установе, Српске академије наука и уметности. Било је и више важних података који су остали потпуно непознати нашој историографији, као што је, рецимо, датум прве прославе Светог Саве као школске славе и празника. Посебан проблем представљале су разлике у прерачунавању старог календара у нови календар, које су у домаћим историографским радовима стварале велику пометњу, јер су се и веома значајни догађаји водили час по једном, час по другом принципу. Због тога се и за неке од најважнијих догађаја могу наћи различити датуми, и то у најауторитативнијим синтезама националне историје, што ствара озбиљну непрецизност и алкавост, али и многе нелогичности. Највећу истрајност у рачунању, потрази и исправљању нетачних података имао је управо Мирослав, који је и приликом рада на том пројекту показивао свој изузетни организаторски таленат, педантност, упорност и дар за математику, који је толико редак међу историчарима.

Радећи годину и по дана на прикупљању података из новије српске прошлости, водили смо дебате о многим питањима која су се пред нама отварала на потпуно нов начин. Повезивали смо догађаје другачије него што смо то радили раније, увиђали неке нове детаље о којима пре нисмо размишљали, увиђали континуитете и дисконтинуитете у српској историји. Дебатујући, били смо све свеснији потребе да нешто од тих размишљања забележимо, да отворимо нова питања, поставимо нове теме за будућа истраживања. Мирослав је био први који је помислио да би та размишљања требало објавити, од њих направити књигу. И то књигу дијалогског типа, у којој ће сами аутори износити своја, међусобно различита, виђења и тиме позвати колеге и јавност на нове дебате. Тако је настала књига *Србија 1804–2004. Три виђења или позив на дијалог*, у којој смо своја размишљања о српској историји објавили Љубодраг Димић, Мирослав и ја. Мирослав је, дакле, био покретач и уредник тог посебног издања објављеног у посебној библиотеци *Serbica*, коју је он уређивао у оквиру издања Удружења за друштвену историју.

Већ сама идеја да се напишу историјски есеји о процесима дугим 200 година била је типична за начин на који је Мирослав Јовановић размишљао о историји. Он је веровао да се само у дугим историјским раздобљима могу сагледати кретања у историји једног друштва или, како је он то волео да назове, континуитети и дисконтинуитети. Тај приступ био је јединствен у српској историографији и посебно је изражен у његовој последњој књизи *Срби и Руси од 12. до 21. века (Историја односа)*, објављеној 2012. године, за коју је добио и најпрестижнију домаћу награду за друштвене науке, Награду града Београда. Ти „дуги погледи“ типични су за дело Мирослава Јовановића, који је полазио од тога да се управо тако најбоље детектују кључни преломи у историји, да се

само тако може извући прави закључак, применити теорија коју је он веома ценио и сматрао је за неопходну у тумачењу прошлости, што је такође веома ретко у нашој историографији.

Такав методолошки поступак типичан је за историчаре садашњости. Реч је о новијој историографској грани, која се заснива на уверењу да историчар има знања која му омогућавају да објасни генезу данашњих проблема и феномена, да укаже на то шта је све током дугог трајања историје утицало на то да садашњост буде баш оваква каква је сада. Мирослав је садашњост сагледавао као процес дугог трајања, у коме су прошлост и садашњост само две етапе истог тока, етапе које се не могу одвојити. Прошлост и садашњост у том методолошком поступку осветљавају једна другу, како је говорио Фернан Бродел.

Мирослава Јовановића управо и јесте занимала садашњост његове земље, посебно трауматични догађаји који су обележили последњу деценију 20. века. Желео је да својим знањем историчара објасни време у коме је живео и општи суноврат који су доживели и српска држава и српско друштво. Желео је научне анализе приближи и другима, о чему сведочи зборник који је уредио за руску публику са називом *Србија о себи. Зборник*², у коме је окупио радове српских стручњака који су покушали да објасне догађаје деведесетих. Веома сам била поносна и захвална што је и мој рад о српским опозиционим странкама деведесетих уврстио у тај зборник.

Анализа Јовановићевог есеја „Србија 1804–2004: развој оптерећен дисконтинуитетима (седам теза)“, објављеног у заједничкој књизи 2005. године, показује главне особине његовог методолошког поступка, схватања историје и размишљања о најважнијим проблемима српске прошлости. На првом месту ту је изузетна систематичност која је красила његов рад, способност да структурише текст тако да читаоца води кроз дуге процесе јасним и извесним путем. Посебно је био талентован за периодизацију историјских процеса, рашчлањивање различитих фаза утврђених тачно и захваљујући чврсто успостављеним критеријумима. Периодизација и јесте један од најважнијих задатака историчаревог заната, јер одређивање ужих временских целина произлази из јасног разумевања епоха и увиђања правилности и неправилности у историјском току. Добра периодизација је због тога увек показатељ сложеног мишљења о прошлости и истовремено услов да се она, тако подељена, боље и дубље разуме.

На другом месту треба нагласити велики дар који је Јовановић имао за квантификацију, што је ретко међу историчарима. За почетак, он је као мало ко у нашој струци добро владао математиком, али су његове квантитативне и статистичке анализе биле и минуциозне, педантне и прецизне слике прошле стварности, што је било последица његовог широког посматрања историјских проблема, па и онда када су они изражени бројевима. Умео је да квантитатив-

² *Србија о себи. Сборник* (Редактор-составитељ М. Ђованович), Москва 2005.

но анализира многе области које захтевају посебна знања, од демографије до економије, и да из тих анализа износи закључке о правилностима и прекидима у историјском току, које већина историчара, невична методологијама којима је Јовановић суверено владао, није умела да види. О томе најбоље сведочи један пасус из његовог есеја, из којег се види колико се квантитативно израженим подацима могу ухватити кључни историјски проблеми једне државе и једног друштва : „о каквим, колико дубоким и честим преломима и преображајима се радило довољно је само се подсетити да су током последња два века Србија и Срби ратовали десет пута (1804–1813; 1815–1817; 1848–1849; 1875–1878; 1885; 1912–1913; 1913; 1914–1918; 1941–1945; 1991–1999), да је било најмање седам радикалних промена династија – владара или политичких елита (1815–1817; 1841; 1859; 1903; 1941; 1945; 1987–1988; 2000) [...], да је током тог времена у неколико наврата долазило до радикалних заокрета у спољној политици (1817; 1877–1878; 1903; 1917–1918; 1941; 1944–1945; 1948; 1955–1961; 1987–1988; 2000), да је само током 20. века престоница државе, Београд, чак пет пута бомбардована и рушена (1914, 1915, 1941, 1944, 1999), три пута окупирана (1914, 1915, 1941) и три пута ослобађана (1914, 1918, 1944), да се државна територија сваких неколико деценија проширивала или смањивала (1831–1833; 1878; 1912–1913; 1914–1918; 1941–1945; 1945–1991; 1991–2003; 2003–...), да је током два века седам пута мењан државноправни статус (1804–1815–1830; 1830–1878; 1878–1918; 1918–1944–1945; 1945–1991; 1991–2003; 2003–...)“. Не знам никога у српској историографији ко би могао овако моћно и суверено да анализира главне токове и преокрете српске историје и да их при том изрази тако педантно, бројевима који су јаснији од стотина страна. Управо је то величина његовог методолошког поступка, који му је омогућавао да веома широка знања уобличи у смислени след бројева, који сажето и убојито вежу пажњу читаоца и терају га на размишљање.

Есеј „Србија 1804–2004: развој оптерећен дисконтинуитетима“ показује још једну особину укупног Јовановићевог историографског дела: изузетну ширину његових знања и занимања, познавања суседних друштвених наука и методологија. Темељно је познавао спољну и унутрашњу политику, историју културе, економије и друштва, демографију, али и друштвену свест и развој историјске науке код нас. Мало је историчара који владају свим тим областима, по чему је Мирослав Јовановић најбољи ђак Андреја Митровића, управо као тотални историчар.

Из тако сложених методолошких поступака логично је следио изузетно сложен коначни налаз. Јовановићев закључак да је читаво нововековно раздобље обележено дисконтинуитетима са дугим стагнацијама и елементима деволуције – узнемирава. На крају је и сам горко констатовао: „данашње стање последица је два дуга, међусобно прожета и условљена процеса. Друштвеног

развоја обележеног дисконтинуитетима и дуготрајне превласти политичког мишљења склоног самозаваравању и митском поимању политичке стварности, разумевању света и свог места у свету“.³ До тако дубинских и далекосежних закључака Мирослав је дошао комбинацијом минуциозних анализа детаља и широких захвата дугих хронолошких раздобља, што је дало моћан резултат и обезбедило му јединствено место у српској историографији. Нама, његовим колегама и пријатељима, те његовим студентима, остаје да слушамо и чујемо шта нам је говорио Мирослав Јовановић.

---

³ Јовановић, Мирослав, „Србија 1804–2004: развој оптерећен дисконтинуитетима (седам теза)“, у: *Србија 1804–2004, Три виђења или позив на дијалог*, Београд 2005, стр. 186.

Summary

Dubravka Stojanović, PhD

Miroslav Jovanovic – Historian of Contemporaneity

Miroslav Jovanović was rare figure among Serbian historians. This text is an analysis of his essay “Serbia 1804-2004. Development marked with discontinuities (seven thesis)”, published in the book that he had edited *Serbia 1804-2004, Three perspectives or invitation to a dialogue*. The book was the result of our work on the project *Modern Serbian State 1804-2004. A Chronology* which was published for the jubilee of the First Serbian uprising. Working on that book we were discussing the most important phenomena of Serbian modern history and it was Jovanović s idea to publish the book of historical essays dealing with processes of long duree in Serbian past. His essay is the best example of his methodology which was the result of combined quantative method and theoretical approach. His knowledge of statistics, demography and economy were rare among Serbian historian and had helped him to come to the deeper conclusions. Those methodologies were in his work applied on long processes which helped him to focus on specific continuities and discontinuities in history.